

REVUE
CÍRKEVNÍHO PRÁVA
CHURCH LAW REVIEW

83

2/21

XXVII. ročník

*Toto číslo Revue církevního práva bylo financováno
dary a příspěvky členů Společnosti pro církevní právo
a Konferencí katolických biskupů Spojených států amerických.*

*This issue of Church Law Review was sponsored
by donations and fees of members of the Church Law Society,
and by the United States Conference of Catholic Bishops.*

Členské příspěvky, předplatné a dary
Společnosti pro církevní právo směřujte laskavě

z ČR na účet č. **1939518309/0800**

a ze zahraničí na účet vedený v eurech (pro SEPA platby)

IBAN: **CZ62 2010 0000 0025 0114 3973**

BIC/SWIFT: **FIOBCZPPXXX**

Please be so kind and send your
membership fees, subscriptions and gifts

from the Czech Republic to account no. **1939518309/0800**

and from abroad to the account in EUR (for SEPA transfers)

IBAN: **CZ62 2010 0000 0025 0114 3973**

BIC/SWIFT: **FIOBCZPPXXX**

Neostrý pojem Augustinovy Řehole

Antonín Ignác Hrdina

1. Úvodem

Obecně se uznává, že řehole sv. Augustina (*Regula S. Augustini*), jakkoli původně zřejmě byla dopisem, patří k nejvýznamnějším normativním textům nejen církevního starověku, ale díky svému „druhému životu“ (tj. přesahu do řady dodnes existujících řeholních společností) i k vynikajícím právním památkám celých právních (a přirozeně i církevních) dějin. Nepatří ovšem jen do práva historického: je třeba ji v jistém smyslu považovat dokonce za určitou součást platného kanonického práva – vždyť se jí i dnes spravují doslova desítky tisíc řeholních křesťanů.¹

Její pojem však není (a patrně nikdy nebyl) příliš ostrý a jednotně chápáný. Kdo se otázkami dnes užívané Augustinovy řehole, která ovšem sebe samu ve svém závěru označuje skromně jako *libellus* („knížka“),² někdy aspoň trochu zabýval, ví, že dnes existuje vícero jejích podob: ne vždy přesně se tak rozlišuje řehole pro mnichy a kleriky (pozdější řeholní kanovníky), resp. text kratší a text delší, pro muže a pro ženy apod. To ostatně u starověkých textů, následně dlouhou dobu tradovaných v různých variantách, není nic neobvyklého. Situaci navíc komplikuje jistě zajímavý fakt, že sám sv. Augustin se ve svých četných dílech nikde nezmiňuje, že by nějakou takovou řeholi/knižku sepsal; nečiní tak dokonce ani ve svých

¹ To se přirozeně týká i jiných řeholí u stávajících institutů zasvěceného života. Jejich postavení v kanonickém právním řádu by se dalo přirovnat k postavení preambulí vůči světským zákonům: nelze si sice dost dobře představit jejich přímou aplikaci, nicméně mají vysokou interpretační relevanci vůči konstitucím, které na ně navazují.

² VIII/2: Ut autem vos in hoc *libello* tamquam in speculo possitis inspicere... („Abyste se pak mohli touto knížkou kontrolovat jako zrcadlem...“). Text začal být označován jako „řehole“ (*regula*) až zhruba sto let po Augustinovi. Její český překlad je zde i na dalších místech převzat z dokumentu *Konstituce a statuta kanovnického premonstrátského řádu*, Praha, 2018, s. XII–XXI.

Retractationes (ovšem nedokončených!) z roku 427, v nichž ke sklonku života rekapituluje své spisy. Nezmiňuje se o ní ovšem ani jeho životopisec Possidius, když ve spisku *Indiculus* uvádí přehled jeho děl.

Cílem tohoto článku není nic více, než vnést do problematiky různé terminologie „augustinovských“ řeholí ve vsí možné stručnosti alespoň trochu jasno.³ Je totiž evidentní, že z obsahového ani formálního hlediska nelze mluvit o *jediné* augustinovské řeholi, ale minimálně o *dvou* jejích základních typech, které si (ovšem v různé podobě, jak bude ukázáno) kladou/kladly nárok na Augustinovo autorství. Ani u jedné z nich však neexistoval nějaký jednotný a pevně fixovaný („kanonizovaný“) text – různé varianty se dochovaly na různých místech v různých středověkých manuskriptech. A je velkou zásluhou Luca Verheijena OSA, že v rámci svých augustinovských výzkumů řehole a textově kritické analýzy souvisejících manuskriptů, jimž zasvětil většinu svého odborného života, pořídil také kritické vydání Augustinovy řehole *La règle de Saint Augustin*.⁴ Nicméně přesto v této problematice zůstává vícero dosud neobjasněných otázek (zejména co do autorství a datace), na které narazíme během následujícího textu – ten je ovšem nehodlá zodpovědět, nýbrž pouze na ně upozornit.

Záměrně zde pomímám další, svatému Augustinovi od raného středověku tu a tam připisovanou řeholi, zvanou *Regula Consensoria*⁵ (též *Consensoria Monachorum* či *Regula prima*), pocházející snad z okruhu priscillianismu; dnes se má za to, že pochází prokazatelně až z postaugustinovské doby – snad z Hispánie v 7. století.⁶

³ Tento článek má z povahy věci omezený rozsah. Zájemce o podrobnosti mohou odkázat na nejnovější práci na téma Augustinovy řehole, a sice na diplomovou práci obhájenou v roce 2019 na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy: TICHÝ, Jakub Štěpán O.Praem., *Význam Augustinovy řehole pro duchovní život v proměnách času*, dostupná z: <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/200200/?lang=cs>> (26. 1. 2021). Jakkoli (jak už z jejího názvu vyplývá) klade důraz na jiné její stránky, přesto se v ní lze mnoho dočíst i o „našem“ tématu (zvl. ve třetí kapitole *Analýza řehole*, s. 59–80) včetně podrobné bibliografie.

⁴ Kniha má 2 svazky; viz VERHEIJEN, Luc, *La Règle de Saint Augustin, I. Tradition manuscrite, II. Recherches historiques*, Paris, 1967; viz též jeho *Nouvelle approche de la règle de Saint Augustin*, Bégrolles en Mauges, 1980. Jistěže Verheijen nebyl sám – zde odkazují na bibliografii výše zmíněné Tichého diplomové práce.

⁵ Název pochází z toho, že upravuje podmínky pro vytvoření mnišské komunity dohodou (*consensus*) jejích členů. Z dnešního pohledu by šlo o tzv. *ius conventionale* (smluvní právo), které pro oblast kanonického řeholního práva nebylo a není typické.

⁶ Dokládá to např. Charles J. Bishko na příkladu španělských *Consensorií*, in: *The American Journal of Philology*, vol. 69, č. 4, 1948, Baltimore, s. 377–395.

2. Dvě Augustinovy Řehole

Tážeme-li se, čím se spravovalo, resp. spravovala jeho založení v numidském přístavním městě Hippo Regius, narazíme na dva možné *základní* texty, obsahující pravidla pro cenobitské soužití, tedy pro komunitu řeholníků, resp. řeholnic (jakkoli tento termín tehdy ještě nebyl užíván).

2.1 *Ordo monasterii*

První z nich je (alespoň dnes) daleko méně známý, jistě s výjimkou slavné první uvozující věty *Ante omnia*:⁷ „Především, drazí bratři, milujte Boha a pak bližního, neboť tato přikázání jsou nám dána jako nejdůležitější.“ Tento relativně stručný text, nazývaný tradičně *Ordo monasterii*⁸ („Řád kláštera“), někdy též *Disciplina monasterii*, obsahuje konkrétní pravidla – snad spíše pro život *mnichů*:⁹ ustanovení o způsobu recitování psalmodie, o nutnosti fyzické práce, o společném majetku a společném stolování, o poslušnosti, mlčení apod. Je dosti přísný: v 10. čl. (podle Verheijenova členění) obsahuje dokonce regulaci fyzických trestů – bití (!) – pro mladé delikventy. Mimo jiné i proto není pravděpodobné, že by upravoval poměry v Augustinově klášteře *kleriků*.¹⁰ Také Augustinovo přímé autorství bylo často zpochybňováno, jakkoli nejspíše pochází z Augustinova okruhu – jako jeho autor bývá někdy uváděn Augustinův věrný přítel a pozdější biskup v Augustinově rod-ném městě Tagaste sv. Alypius, který na tento text mohl narazit i při své cestě do Svaté země. Jindy je vznik této řehole kladen až do podstatně pozdější doby – snad do 6. až 7. století. Tak např. podle Winfrieda Hümpfnera toto *Ordo* zřejmě nikdy nefungovalo samostatně, nýbrž vždy jako doplněk k vlastnímu Augustinovu

⁷ *Ante omnia, fratres carissimi, diligatur Deus, deinde proximus, quia ista sunt praecepta principaliter nobis data.*

⁸ MIGNE, Jacques Paul, *Patrologia Latina*, č. 66, s. 995. Jeho text je dostupný např. na <<https://www.mostly medieval.com/explore/ordo.htm>> (26. 1. 2021).

⁹ Dnes pojem „mnich“ (*monachus*) představuje podmnožinu k množině řeholníků (srov. např. kán. 491 § 1 CIC/1917; kán. 613 § 1 CIC/1983); v době Augustinově tomu tak ovšem ještě nebylo.

¹⁰ Snad mohlo jít o klášter s většinou kleriků s tzv. nižšími svěceními (tedy nikoli o kněze), jak by to vyplývalo i z čl. VII/1 dnes užívané Řehole: „Představeného poslouchajte jako otce. (...) A mnohem víc to platí o knězi (*presbyter*), jehož starostí jste vy všichni.“ Je ovšem možné, že tato výzva byla součástí „ženské“ řehole, a tak byla určena ženské komunitě, v níž kněz fungoval jako komunitní kaplan, a z nám neznámých důvodů figuruje i v „mužské“ verzi. Tichý (s. 30) věc vysvětluje skutečností, že v Hippo existovaly paralelně dva Augustinem fundované mužské kláštery: jeden, ten původní, pro laiky („zahradní“ klášter), druhý – po Augustinově přesídlení do biskupského domu – pro duchovní (*monasterium clericorum*) v biskupském domě.

Praeceptu (viz níže).¹¹ Luc Verheijen v souladu s tím uvádí, že text *Ordo* je v četných rukopisech předeslán mužské formě *Praecepta*, v některých případech pak i její „ženské“ podobě¹² – pak se mluví o *Ordo monasterii feminis datus*. V každém případě lze konstatovat, že jeho původ doposud není spolehlivě objasněn.

2.2 *Praeceptum*

Druhý text je delší, ale co do obsahu je obecnější a nezabývá se detaily ani disciplinárními ani liturgickými. Nazývá se *Regula ad servos Dei*¹³ („Řehole pro Boží služebníky“) nebo prostě *Praeceptum* – to podle uvozujících Augustinových slov: *Haec sunt quae ut observetis praecipimus in monasterio constituti*.¹⁴ Jejím „leitmotivem“ jsou dvě bezprostředně následující věty: „Zvláště dbejte o zachování jednotnosti, vždyť proto jste se sdružili v jednu společnost. Mějte jednu duši a jedno srdce v Bohu.“ Tady k nám, jak se zdá, promlouvá osobně světec a učitel Augustin, jak jej známe z jeho spisů – přátelský a přirozeně noblesní; žijící skromně, ale ne drsně po způsobu tehdejších anachoretů/eremitů; nikoli pán nad poddanými (jako byli později benediktinští opati), nýbrž spíše jako otec – a vždy s pochopením pro lidskou slabost svých svěřenců, kterou dobře znal z vlastní zkušenosti. Kdo nečetl jeho „Vyznání“ (*Confessiones*), sotva může dostatečně pochopit tuto jeho Řeholi.

A v této souvislosti lze spíše pro zajímavost a mimochodem zmínit, že Augustinův akcent na apoštolský život (*vita apostolica*) po vzoru prvních křesťanů oslovil i marxistu profesora Milana Machovce; ten ve své splendidní monografii o tomto světci („otci Západu“, jak jej nazývá) s respektem vyzdvihuje, že oproti dosavadní tradici řecké, v té době už poněkud sterilní a extrémně spekulativní teologie, „exponuje Augustin daleko více leccos, co připomíná spíše rané křesťanství, okruh (...) života prvních křesťanských sborů“.¹⁵ A toto „leccos“, které tak či onak prostupuje celý jeho literárně teologický odkaz, Augustin promítl zcela konkrétně právě do své řehole.

¹¹ *Lexikon für Theologie und Kirche I*, Freiburg im Breisgau, 1930, heslo *Augustinerregel*, s. 825. Snad proto také někdy nese označení *Regula secunda*.

¹² *Überlieferung der Augustinusregel*, in: MAYER, Cornelius, CHELIUS, Karl H. (eds.), *Homo Spiritualis. Festgabe für Luc Verheijen zu seinem 70. Geburtstag*, Würzburg, 1987, 460 s.

¹³ MIGNE, Jacques Paul, *Patrologia Latina*, č. 32, s. 1377 an.

¹⁴ „A protože žijete v řeholním společenství, dávám vám tyto předpisy.“

¹⁵ MACHOVEC, Milan, *Svatý Augustin*, Praha, 2011, s. 59.

O Augustinově autorství (ve smyslu *auctor* = „původce“) této řehole (teď už ovšem spíše s velkým „Ř“) také – už z těchto důvodů – nebývá pochybností, na čemž nic nemění fakt, že (jak již bylo uvedeno) sepsání jakékoli řehole sám Augustin nikde nezmiňuje; ostatně výpovědní hodnotu této informace nelze přeceňovat.¹⁶ Naproti tomu ve prospěch jeho autorství velmi přesvědčivě mluví jak přčetné paralely mezi (nezpochybnitelně) jeho spisy a vlastní řeholí, tak shodná augustinovská rétorika. V každém případě mluví-li se dnes o řeholi sv. Augustina *sensu proprio*, míní se tím právě toto *Praeceptum*.

Přesto nám detaily unikají. Tak se např. ví, že sv. Augustin sestavil téměř stejná pravidla komunitního spoluzítí i pro ženy v klášteře v Hippo Regius. Ta se (na rozdíl od „mužského“ *Praeceptum*) později začala místy také nazývat *Regularis informatio* („Řeholní poučení“). Otázkou je, či spíše bylo, zda je sestavil nejprve pro ně. Odpověď bývala v minulosti obvykle kladná s tím, že teprve později byla tato řehole morfologicky (a snad i nepatrně obsahově) upravena pro muže, což prý nejspíše nebylo učiněno sv. Augustinem osobně – ten sám se při snaze nalézt *formam quam desideramus adimplere*¹⁷ („způsob, který toužíme naplnovat“) odvolával bezprostředně na text Skutků apoštolů (4,31–35), který ve své známé Řeči č. 356 *pleno textu* cituje:¹⁸ „Když se pomodlili, otřásl se místo, kde byli shromážděni, a všichni byli naplněni Duchem svatým a s odvahou mluvili slovo Boží. Všichni, kdo uvěřili, byli jedné mysli a jednoho srdce a nikdo neřikal o ničem, co měl, že je to jeho vlastní, nýbrž měli všechno společné...“ Ustálený text této „mužské formy“ řehole měl pocházet dokonce snad až z doby kolem roku 700;¹⁹ ale i poté byl tradován vždy spolu s dalšími obdobnými texty právě v rámci tzv. „tradice otců“, jak na to upozorňuje Tichý: „Jako jediné, závazné pravidlo života se Augustinova řehole objevuje pravděpodobně až na pozadí reformy řeholních kanovníků v rámci gregoriánské reformy v druhé polovině 11. století.“²⁰

Dnes ovšem v názorech na časovou prioritu mužské či ženské Augustinovy řehole převládá opačný názor; tak např. Frank Kazenbroot O.Praem. v návaznosti

¹⁶ K podrobnostem viz např. TICHÝ, Jakub Štěpán O.Praem., *Význam Augustinovy řehole pro duchovní život v proměnách času*, s. 62–65.

¹⁷ MIGNE, Jacques Paul, *Patrologia Latina*, č. 39, s. 1347 an.

¹⁸ *Ibid.*, s. 1574.

¹⁹ HÜMPFNER, op. supra cit., *ibid.* (viz pozn. č. 11).

²⁰ Op. supra cit., s. 41.

na výše zmiňovaného Verheijena, který datoval vznik Augustinovy řehole *Regula ad servos Dei* do doby kolem roku 397, tvrdí, že „ženská verze Řehole sestřám v Hippo je pozdějšího data“,²¹ přičemž teorii o časové prioritě Augustinovy řehole pro ženy považuje za otázku minulosti.²² Zodpovězení této otázky ovšem přirozeně nelze považovat za podstatnou záležitost.

Štěpán Tichý ve svém portfolio Augustinových (či spíše augustinovských) „řeholních“ textů v návaznosti na Verheijena rozlišuje²³ ještě další, v pořadí třetí hlavní zdroj, a sice tzv. *Objurgatio* („Výtka“), určený ženské komunitě, jíž světec vytká neposlušnost vůči představené (proto též *Objurgatio contra sanctimonialium dissensionem*). Nejedná se ovšem o řeholi *stricto sensu*. V Augustinově Listu č. 211²⁴ je *Objurgatio* spojeno s ženskou verzí *Praecepta* (tedy s *Regularis informatio*), proto se tento list nazývá také *Epistula longior*.

3. „Druhý život“ Augustinovy Řehole

Takto široce pojaté téma by vydalo na mnohasvazkovou monografii. Zde se tedy omezím pouze na výše uvedené hledisko „terminologického vyjasnění“.

Nakolik se v některých augustinovských řeholních společnostech (z touhy po přísnějším způsobu života) užívala Augustinova řehole (*Praeceptum*) spolu s *Ordo monasterii*, mluví se o tzv. *Praeceptum longius* („Delší Praeceptum“); tak tomu bylo např. původně i v Prémontré před Norbertovým odchodem na magdeburský metropolitní stolec. Ne vždy se to ovšem osvědčilo – ani v samotném Prémontré ne, jak to výstižně líčí zmíněný Kazenbroot: „Po roce 1126, když už Norbert nebyl osobně přítomný v Prémontré, se (...) vyskytly protesty a volání po tom, aby se přijal méně náročný model života. Po nějakém čase společenství přijalo méně náročný a širě koncipovaný text Augustinovy Řehole. Jediná věta, která zůstala z původního textu *Ordo monasterii*, byla tato úvodní slova: ‚Především, draží bratři, milujte Boha a pak bližního, neboť tato přikázání jsou nám dána jako nejdůležitější.‘ Skutečnost, že tato věta zůstala na začátku vlastní Augustinovy

²¹ *Ako zrkadlo*. Úvahy nad Regulou sv. Augustína, Trnava, 2020, s. 143.

²² *Ibid.*, s. 53.

²³ *Op. supra cit.*, s. 61.

²⁴ MIGNE, Jacques Paul, *Patrologia Latina*, č. 33, s. 958 an.

Řehole, lze pokládat za poctu Norbertovi. (...) Vypadá to tak, že řeholnímu životu se daří lépe v mírných než v přísných podmínkách.“²⁵

Takto upravená Augustinova Řehole se dnes nazývá *Regula recepta*, tj. obecně (a to snad už od konce 12. století) přijímaná Augustinova Řehole. Ta původně představovala souvislý text. Teprve snad od dob Benedikta z Aniane OSB († 821) začala být různě dělena na kapitoly (hlavy), až se její členění nadlouho ustálilo na 12 hlavách – to mělo být podle Tichého²⁶ dílem premonstrátského opata ve skotském Dryburghu Adama Skota († 1212). V současnosti se dělí na 8 hlav (a ty dále na články). V této podobě existuje snad ve všech současných řeholních institutech, které se jí spravují; vedle zmíněných premonstrátů jsou to i augustiniánští eremité a kanovníci (tedy augustiniáni v užším smyslu slova) a vůbec všechny společnosti řeholních kanovníků (včetně bývalých rytířských řádů, i našich křížovníků s červenou hvězdou), dále dominikáni, servité, milosrdní bratři, voršilky, vizitantky apod. – abych zmínil alespoň některé „augustinovské“ řeholní instituty, zvláště ty, které existují či existovaly v Čechách. Štěpán Tichý uvádí, že „více než 100 řeholních rodin v průběhu staletí přijalo Augustinovu Řeholi.“²⁷

4. Závěrem

Jakkoli je text Augustinovy řehole jistě vynikající a pro řeholní život v církvi nadále nosný, přesto pochází z přelomu starověku a středověku, takže ne vždy je i dnes „stoprocentně“ použitelný, a navíc je (jistě ku prospěchu věci) koncipován, jak již bylo řečeno, dosti obecně. Není proto divu, že v jednotlivých řeholních rodinách, resp. jejich lokálních komunitách začal být brzy doplňován o další pravidla – v nich lze spatřovat počátky pozdějších *konstitucí* jednotlivých řádů. To už je ovšem jiná záležitost.

Další související problematikou je otázka vlivu Augustinovy Řehole na pozdější vznik instituce *kanovníků* obecně a řeholních kanovníků zvláště, jejíž explicitní počátky bývají spojovány s působením a pravidly (*Regula canonicorum*) biskupa v severofrancouzských Metách sv. Chrodeganga († 766). Ovšem i to už by bylo téma na samostatné pojednání.

²⁵ Op. supra cit., s. 141.

²⁶ Op. supra cit., s. 78.

²⁷ Op. supra cit., s. 57.

Resumé

Autor ve svém článku podává stručnou klasifikaci různých textů řeholí, které bývají spojeny s autorstvím, resp. jménem sv. Aurelia Augustina. Cílem článku je především utřídění a vysvětlení jednotlivých názvů těchto textů (Ordo monasterii, Praeceptum, event. Praeceptum longius, Regularis informatio, Regula recepta).

Summary

Blurred Concept of Rule of Saint Augustine

In his article, the author gives a brief classification of various texts of religious rules, which are usually associated with authorship or rather name of St. Aurelius Augustinus. The aim of the article is mainly to classify and explain the individual titles of these texts (Ordo monasterii, Praeceptum, event. Praeceptum longius, Regularis informatio, Regula recepta).

Klíčová slova: Řehole sv. Augustina, Ordo monasterii, Praeceptum, Praeceptum longius, Regularis informatio, Regula recepta

Keywords: Rule of Saint Augustine, Ordo monasterii, Praeceptum, Praeceptum longius, Regularis informatio, Regula recepta

Autor

Prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc., O.Praem., narozen roku 1953 v Praze, přednáší kanonické právo na Katedře pastorálních oborů a právních věd Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a je členem Katedry právních dějin Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni. Současně působí také jako první místopředseda Metropolitního církevního soudu Arcidiecéze pražské v Praze.

Author

Prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc., O.Praem., born in 1953 in Prague, lectures on canon law at the Department of Pastoral Sciences and Legal Sciences of the Catholic Theological Faculty, Charles University in Prague, and is a member of the Department of Legal History of the Faculty of Law, University of West Bohemia in Pilsen. He is also the first vice-chairman of the Metropolitan Ecclesiastical Court of the Archdiocese of Prague in Prague.

prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

Sady pětaticátníků 14

306 14 Plzeň

e-mail: i.a.hrdina@strahovskyclaster.cz